

REACTIE STIKSTOFCOLLECTIEF LANDBOUW UTRECHT OP LEIDRAAD

Samenvattend

Als stikstofcollectief weten we dat we nog maar aan het begin staan van een langdurig en complex proces. Een queeste. Die zoektocht gaan we alleen succesvol afsluiten als we elkaar willen begrijpen en helpen. **Stikstof is zeer complex. Wij roepen u op om met ons open te zijn over de dingen die we weten, maar zeker ook niet over de dingen die we niet weten....zodat we die samen met elkaar kunnen uitzoeken.**

Afpakken of elkaar helpende hand bieden?

Er zit op dit moment veel pijn en wantrouwen bij de achterban, ...dat kunnen wij als stikstofcollectief niet wegnemen of oplossen. Wat wij wel kunnen is de uitgestoken hand bieden om samen verder te gaan in die zoektocht met een houding en instelling, zoals we tijdens onze inspraak hebben toegelicht. De gedeputeerde en ondersteunende ambtenaren hebben met de voorliggende leidraad een dappere poging gedaan om chocola te maken van dit complexe speelveld en is dat ook aan haar stand verplicht. De gesprekken hierover verlopen prettig en constructief. **En hoe langere we bezig zijn, hoe meer we begrijpen dat de oplossing voor het stikstofvraagstuk niet een kwestie is van LNV eist.....provincies en sector draaien.** Maar wij kunnen niet alleen samenwerken aan oplossingen.

Oplossingen

Zijn er ook oplossingen? Ja zeker wel. Er is op het moment van schrijven een denktank gevormd met provincies, agrarische sector en bedrijfsleven om een alternatieve route uit deze stikstofimpasse te zoeken. Utrecht doet hierin volop mee. Een route waarbij de boer in zijn kracht gezet wordt en uitgedaagd wordt om stikstof te reduceren. Dit is een weg van innovatie, van zoeken, van elkaar willen begrijpen en helpen. **Wij vragen u om met ons mee te denken in oplossingen in plaats van problemen.**

Samen leren

De uitweg uit dit stikstofvraagstuk is een queeste – een omvangrijke zoektocht, een zoektocht naar de waarden van het leven, naar de ecologische basisprincipes waarop wij onze maatschappij hebben ingericht. Dat gaat niet volgens ‘gij zult en gij moet’ dat gaat alleen met een open houding en de wil om van elkaar te leren. Wij weten dat uw gedeputeerde die hand uitsteekt. Doet u dat ook als Staten? En wilt u – voor zover het in uw vermogen ligt – helpen deze boodschap te verspreiden in uw netwerk. Willen we een goede uitweg vinden uit dit complexe vraagstuk, dan hebben we iedereen nodig: de provincie, bedrijfsleven, natuurorganisaties en LNV. Helpt u mee? **Wij vragen u dan ook u gedeputeerde op te roepen om zo snel mogelijk commitment bij mede-provincies, Rijk en sector te organiseren en te starten met doen in de Proeftuin Veenweiden 2.0.**

Agrarische sector dé partner in gebiedsproces

We kunnen ons tot nu toe niet aan de indruk onttrekken, dat de landbouw in beeld is als hofleverancier voor de benodigde stikstofruimte. Wij blijven van mening, dat alle sectoren voor hun aandeel aan de lat staan. Tot nu wordt dit nog maar niet concreet. Als de landbouw toch de kurk wordt, waarop de b.v. Nederland moet blijven drijven, dan wordt het ook wel tijd dat de landbouw naar rato zeggenschap/invloed krijgt op de uitwerking van de oplossingsrichting. Er wordt nu in woord beleden, dat iedereen naar aandeel bij moet dragen. Dat vertaalt zich tot op heden, dat iedereen ‘naar rato’ meepraat over de oplossing, maar niet naar rato bijdraagt aan de oplossing. Als voor het oplossend vermogen vooral naar de boeren wordt gekeken, dan zullen boeren ook in de lead gezet moeten worden bij het uitwerken van die oplossingen. Dat betekent dat boeren binnen gebiedsprocessen - en daarbuiten in innovatieprogramma's - samen in staat gesteld moeten worden om plannen te maken om stikstof te reduceren. Of platgezegd: als we onze achterban moeten vragen deel te nemen in een gebiedsproces, waarbij (vertegenwoordigers van) bewoners, bedrijven of

maatschappelijke organisaties mogen meepraten over wat de gebiedsopgave moet worden, maar alleen de landbouw moet leveren, doen ze niet mee.

Wij roepen u op om uw college te vragen om de zeggenschap in het gebiedsproces te organiseren naar rato van het oplossend vermogen voor het vraagstuk.

BIJLAGEN:

- I: HOE LATEN WE DE LEIDRAAD LANDEN?
- II: UITGENBREIDE INSPRAAKREACTIE

BIJLAGE II: HOE LATEN WE DE LEIDRAAD LANDEN?

Wat ontbreekt nog aan de leidraad om tot een gebiedsgerichte aanpak te komen?

Uitwerking leidraad noodzakelijk

De leidraad, zoals die nu voorligt is een halve stap in de goede richting. Een halve stap, omdat de basis om deze stap echt te laten landen ontbreekt. Dan gaat het zowel om duidelijkheid over het begin en eindpunt (wanneer zijn we klaar), als om de spelregels (beleidsregels provincies en wetgeving Rijk) om van begin- naar eindpunt te komen.

Wat ontbreekt er nog in de leidraad?

In de Leidraad missen we in de inleiding waarvoor we dit als maatschappij met elkaar willen doen. Er staat globaal natuurherstel en depositie naar beneden brengen, maar dat is niet verder uitgeschreven. Overheid gaat miljoenen investeren, dan is het goed om toe te lichten wat je daarmee bereikt. Wij denken dat bij zo'n ingrijpende ontwikkeling een duidelijke beschrijving van de maatschappelijke kosten en baten niet mag ontbreken.

Dat gaat dan vooral over visie en ambitie (geest, wat willen we) en niet alleen over wet- en regelgeving (letter, wat "moet") vanuit Brussel en Raad van Staten.

- De natuur wordt hersteld en waar mogelijk teruggebracht naar de situatie van 19....? Omdat....(en dan niet alleen omdat het van Europa moet, maar geformuleerd vanuit ambitie).
- Landbouw gaat minder stikstof uitstoten, omdat dit onderdeel is van de landbouwvisie op.....de ambitie om .....en dit is goed voor.....
- Bedrijfsleven gaat minder stikstof uitstoten, omdat....
- Bouwproject heeft tijdelijk stikstofruimte nodig, maar dit is goed voor....en uiteindelijk....we
- Infrastructuur en verkeer heeft tijdelijk stikstofruimte nodig, maar dit is goed voor...en op termijn ontwikkeling....

Wat mag in de nadere uitwerking van de leidraad niet ontbreken?

De summere beschrijvingen en snelle conclusies in de leidraad zelf voldoen niet als basis om een gebiedsproces op te starten. Dit betekent concreet dat een uitwerking nodig is op de volgende punten:

1. Wat voor natuurgebieden hebben we in Utrecht en hoe is die natuur daar gekomen? Welke ecologische processen liggen aan het ontstaan ten grondslag? En wat is daar nu anders aan geworden, waardoor deze natuur in problemen is gekomen? Is dat alleen depositie? Of is dat ook ander gebruik/beheer? Of andere wateraanvoer/afvoer? Klimaat?
2. Vanuit deze historische analyse kan ook beter een beeld gevormd worden over de huidige Staat van instandhouding van de natuur. En van daaruit kan een duidelijke en herleidbare analyse gemaakt worden over de knoppen waaraan gedraaid kan worden: depositie, waterkwaliteit, waterkwantiteit, (verschralend)beheer, bodembioïologie, bodemchemie? Wat zijn de knoppen waaraan gedraaid moet worden? Wat weten we wel, maar vooral ook wat weten we nog niet.
3. Depositiebronnen helder (die data is nog niet volledig en kloppend)
4. Doelen: welke staat van instandhouding is haalbaar en wat gaan we daarvoor doen. Daarover afspraken maken met Rijk. Met andere woorden: wanneer is het klaar? En dan niet alleen in 2030, maar wanneer is het écht klaar? Is dat 50% van de stikstofgevoelige gebieden de KDW gehaald moet worden? Of betekent dit dat er in 70% van de Natura 2000-gebieden een gunstige staat van instandhouding moet worden gehaald? Of zijn dit tussenstation voor 2030 en moet het op termijn toch naar 100%?

5. Regie vanuit de gedeputeerde: pas de visie landbouw aan op de actualiteit, vertaal dit naar doelen per gebied. Voer als provincie regie op die processen om te komen tot doelstellingen per gebied (zie O-gen) en een integrale visie op de toekomst van de landbouw.

Opmerkingen beleidskaders en beleidsregels

Dit zijn zaken die de provincie niet alleen kan regelen, maar waarvoor het Rijk aan zet is en/of overeenstemming bereikt moet worden tussen de provincies. Deze staan dus in feite buiten de leidraad gebiedsaanpak, maar het gebiedsproces staat daar zeker niet los van. Om die reden blijven we deze zaken benoemen.

Zoals in (haast) elk overleg aangegeven, zullen boeren - hoe goed de provinciale aanpak ook in elkaar zit - huiverig zijn om mee te doen aan een gebiedsproces, zolang de beleidskaders vanuit het Rijk nog niet helder zijn en de beleidsregels vanuit Rijk en provincies zo knellend zijn. Zoals de beleidskaders en -regels nu op papier staan, wordt aan de boer gevraagd een wedstrijd te gaan spelen zonder bewegingsruimte en zonder duidelijkheid over het vertrekpunt en het eindpunt. Daarbij komt dat de stemmen, die zeggen dat er eigenlijk niet genoeg gereduceerd kan worden, in het maatschappelijk debat de boventoon voeren en die stemmen tot op heden eigenlijk nog weinig weerwoord krijgen. Ik hoop dat u begrijpt, dat wij niet aan een wedstrijd beginnen als het nog de vraag is of er überhaupt een eindstreep komt, laat staan of die eindstreep ecologisch en economisch haalbaar is. Wij zouden geen ondernemers zijn, als we niet van een uitdaging en een beetje competitie zouden houden. En dat er steeds minder boeren zullen overblijven in Nederland is een historisch gegeven. Dus dat is ook het punt niet. In de Proeftuin Veenweiden hebben we laten zien dat we - bovenop de reductie die we vanaf de jaren negentig al gedaan hebben - met beperkte middelen nog gemiddeld 22% per bedrijf kunnen reduceren met uitschieters naar 55% als ook een emissiearme stal/vloer wordt gerealiseerd (van 13 naar 7 kg) die nog verder kan worden teruggebracht door mest en urine te scheiden (richting 4,5 kg). Dus de motivatie en conditie is in de basis aanwezig. Maar een wedstrijd beginnen, zonder eindpunt en zonder duidelijkheid of we die überhaupt kunnen winnen, is toch eigenlijk geen reëel verzoek aan ons als sector?

Voorbeeld Botshol: wanneer is het genoeg?

Bij Botshol is depositie vanuit landbouw 185 mol/ha/jr. De maximale belasting – de kritische depositie waarde – is vastgesteld op 714 mol/ha/jr. De huidige belasting is 1443 op mol/ha/jr. Als je alle landbouwactiviteiten beëindigd kom je om 1258 mol/ha/jr. en kom je bij lange na niet in de buurt van 714. In de brief van 24 april wordt gesteld dat de KDW op 50% van de stikstofgevoelige hexagonen moet worden gerealiseerd in 2030. Dat zou betekenen, dat van de 6 hexagonen er met een reductie naar 1258 mol/ha/jr. er 3 gehaald worden en 3 niet. Dus de helft van de hexagonen. En daarmee LNV doel, zoals benoemd in brief 24 april, gehaald? Of toch niet (Remkes)? Op de andere 3 blijft de depositie veel te hoog en daar helpt een gebiedsgerichte aanpak ook niet om de KDW dichter te naderen.

Met de huidige beleidskaders en -regels zit iedereen op slot. Ook Utrecht kan daar over meepraten: een tekort aan 1,6 mol depositieruimte blokkeert de aanleg van de rondweg. Iedereen heeft stikstofruimte nodig, maar er is maar één sector die substantieel stikstofruimte kan leveren, mits daartoe gestimuleerd en uitgedaagd. Het doorzetten van een aanpak (vanuit het Rijk) die gebaseerd is op afpakken en opkopen, zal tot gevolg hebben dat de hakken steeds verder in het zand gaan. Er is een fundamenteel andere houding nodig. Een houding die niet vertrekt bij 'hoe kunnen we elkaar dwingen en klem zetten' maar bij:

- Hoe kunnen we elkaar helpen?
- Hoe kunnen we perspectief bieden voor landbouw, natuur én overige sectoren (zonder perspectief geen beweging, zonder beweging geen reductie)?
- Hoe verkrijgen we helderheid over het vertrekpunt en het eindpunt?

- Hoe kunnen we – vanuit de ervaring met de Proeftuin Veenweiden - daartussen een pad uitstippelen dat ambitieus én haalbaar is?

Dit met het doel om rust te creëren voor alle sectoren en voor de natuurwaarden voor lange termijn, zodat partijen al op korte termijn in hun toekomst kunnen gaan investeren.

Vragen/aandachtspunten voor verdere uitwerking n.a.v. de leidraad

Onderstaande vragen en aandachtspunten vragen verdere uitleg of uitwerking bij of na vaststelling van de leidraad in Provinciale Staten:

1. Om te kunnen staren is het nodig dat alle uitgangspunten bekend zijn en er een “schone werkvloer” wordt gecreëerd om op te gaan bouwen: nulmeting stand van instandhouding N2000-gebieden, nulmeting kwaliteit van beheer, depositiebronnen binnen en buiten provincie, regels beweiden/bemesten (vergunningvrij), legaliseren PAS-melders en overige bedrijven zonder Wnb-vergunning.
2. Om met vertrouwen te kunnen starten, zullen beleidsregels voor intern en extern salderen omgebouwd moeten worden van ‘afpakken en uitkopen’ naar ‘reductie mogelijk maken en helpen financieren’. Stikstof reduceren gaat namelijk niet vanuit stilstand. We moeten dus vooruit - en dat willen we ook – en daarvoor is ontwikkelperspectief nodig voor landbouw, natuur én overige sectoren.
3. Ook provincies spreken daarbij uit dat zij Wildwest-praktijken willen voorkomen en duidelijk voor ogen hebben, dat zij voldoende vitale landbouwbedrijven nodig hebben om het agrarisch landschap te onderhouden en bij te dragen aan (agrarisch)natuurbeheer. We zijn blij dat Remkes het onderscheid tussen NH3 en NOx maakt en uitsprekt dat deze niet ZONDERMEER uitwisselbaar zijn. In combinatie met het bovenstaande betekent dat, dat het woordje zondermeer uitgewerkt moet worden in randvoorwaarden, waarmee gestimuleerd wordt dat stikstofruimte wordt vrijgespeeld en geborgd wordt, dat bij de toedeling van vrijkomende stikstofruimte de volgende ‘trap’ wordt toegepast:
  - I. Voldoende voor de blijvers in de landbouw (zonder perspectief op behoud van voldoende productiemogelijkheden op agrarische grond, komt de reductie vanuit de landbouw niet op gang);
  - II. natuur (want daar was het allemaal om begonnen);
  - III. overige sectoren (want iedereen snapt dat als de b.v. Nederland vastloopt, dat er dan nergens meer geld voor is, ook niet voor reductie of natuurbeheer).
4. Graag bij gebiedsprocessen voorzien in voldoende momenten van reflectie en kennisuitwisseling. Dit aangezien het voor alle partijen nieuw is en er in meerdere gebieden gebiedsprocessen gaan lopen. Wij zijn benieuwd hoe de provincie vinger aan de pols wil houden? Gaat de provincie reflectiemomenten met de regiegroep organiseren om te kijken of de uitvoering loopt zoals we het met elkaar bedoeld hadden? Of word it zou kunnen met de interne werkgroep genoemd op blz 33.
5. Utrecht heeft veel Natura2000-gebieden op de grens met andere provincies, zoals Nieuwkoopse Plassen en Botshol. Hoe wil Utrecht de aansluiting met de gebiedsaanpakken van grensprovincies organiseren?
6. In de leidraad wordt op behoorlijk veel plekken gesproken over de ontwikkelingsruimte voor de natuur. Bij de landbouw wordt dit slechts één keer genoemd, namelijk dat de provincie met de blijvers verder wil. Daarbij wordt echter niet gesproken over de ontwikkelruimte die blijvers nodig hebben. Welk perspectief wordt de blijvers geboden?

7. In de leidraad wordt regelmatig gesproken over de energiestrategie. Zorgpunt hierbij is dat steeds minder boeren zonnepanelen op het dak leggen omdat Stedin de aansluitkosten flink omhoog doet (kan oplopen tot €100.000 euro).
8. Bij punt 1.6 in de leidraad wordt gesproken over de integrale aanpak. Belangrijk daarin is, dat landbouwgrond primair landbouwgrond blijft (in eigendom, pacht en bestemming). Afhankelijk van de gebiedsplannen zoek je dan naar de juiste mix tussen volledige grondgebondenheid en aanvullende afspraken over gebruik en vergoeding (contracten, beheerpakketten, afwaardering) op basis van langjarig vastgestelde maatschappelijke doelen (convenant). Dit betekent niet op voorhand sturen op een uitkomst richting schil, buffer of iets anders waaruit een beperking in gebruiksmogelijkheden ruimtelijk wordt neergelegd, maar dit af laten hangen van de uitkomst van het gebiedsproces.
9. Andere bedrijfsconcepten op gebied van meer dierwelzijn of andere soort mest (ruige mest) leidt niet en vorm van meer depositie en niet altijd minder. (extra punt 9)

BIJLAGE II: UITGENBREIDE INSPRAAKREACTIE

Voorzitter,

Dank voor deze gelegenheid om in te spreken op dit voor ons zo belangrijke onderwerp.

En om maar met de deur in huis te vallen, we verwachten niet dat dit ons laatste keer is dat we hier in het Provinciehuis zijn om over stikstof te praten.

Dat zal u als Statenleden niet verbazen. Wij hebben ook de vragen die u heeft gesteld doorgenomen. Dat doet ons goed en daar willen we u dan ook voor danken!

Voorzitter,

Uit de hoeveelheid en de kwaliteit van de vragen spreekt de wil om het goede te doen. De wil om zorgvuldige besluiten te nemen. En er spreekt een grote betrokkenheid uit bij het groene deel van uw provincie, de kwaliteit van de natuur en het perspectief van de ondernemer die voor u dit groene landschap stofferen. Over welke stof en hoeveel, daar kom ik zo nog op.

Eerst terug naar mijn eerste punt. Ik weet niet hoe u als Staten tegen de leidraad aankijkt, maar één ding is duidelijk: hiermee zijn we er nog niet. We geven het de provincie ook te doen:

- zoveel open einden op dit moment nog vanuit het Rijk (melders, voerspoor),
- datasets over stikstofbronnen in de Leidraad die nog lang niet sluitend zijn,
- beperkte analyse over de oorzaken van de slechte staat van instandhouding (is het onderhoud, waterkwaliteit, waterkwaliteit, of depositie, of combinatie)?
- En misschien nog wel het belangrijkste: wat is het doel? Wat is het eindpunt? Wanneer weten we dat het genoeg is en dat het ons gelukt is?

Voorzitter, Statenleden, mensen,

Er is nog zoveel niet bekend en onzeker! Kan je dan een besluit nemen over deze leidraad? Dat is aan u vandaag, maar voor ons als agrarische sector zal – wat u ook besluit – de leidraad niet meer dan een beginpunt zijn voor een gesprek over een eventueel op te starten gebiedsproces.

De gedeputeerde en ondersteunende ambtenaren hebben met de voorliggende leidraad een dappere poging gedaan om chocola te maken van dit complexe speelveld en is dat ook aan haar stand verplicht. De gesprekken hierover verlopen prettig en constructief. En hoe langere we bezig zijn, hoe meer we begrijpen dat de oplossing voor het stikstofvraagstuk niet een kwestie is van LNV eist.....provincies en sector draaien. De uitweg uit dit stikstofvraagstuk is een queeste – een omvangrijke zoektocht, een zoektocht naar de waarden van het leven, naar de ecologische basisprincipes waarop wij onze maatschappij hebben ingericht. Dat gaat niet volgens 'gij zult en gij moet' dat gaat alleen meet een open houding en de wil om van elkaar te leren. Die wil is er bij ons en die is er gelukkig ook bij uw gedeputeerden, bij ambtelijke ondersteuning en bij u als Statenleden. Maar we zijn wel kwetsbaar voor druk en dogma's.

Voorzitter,

Dit wil ik graag toelichten aan de hand van het rapport van Remkes. Remkes zegt eigenlijk twee dingen, die elkaar in de basis uitsluiten.

Remkes zegt enerzijds:

Het moet allemaal harder afdwingbaar, strenger en sneller.....daar spreekt een groot maakbaarheidsgedachte uit....alsof we de kringloop van het leven, de economie en de consument in onze zak hebben. Alsof een nieuwe stal in vijf jaar is afgeschreven en je dan kan eisen dat een ondernemer al weer aan de nieuw standaard kan voldoen.

Anderzijds zegt Remkes:

Ga terug naar de basis – de stoffenkringloop op het bedrijf – verbindt dat met ambitie. Daar kunnen wij als agrarische sector wat mee! Stoffenkringloop is de basis van onze bedrijfsvoering. En ik moet de eerste ondernemer nog tegen komen zonder ambitie om van zijn bedrijf een succes te maken.

Voorzitter,

Remkes zegt nog iets heel wezenlijks:

een probleem dat niet ontstaat, hoef je ook niet op te lossen. Waar mest en urine bij elkaar komen ontstaat ammoniak....die kan je proberen af te sluiten in kelders en daarna steeds dieper onder de grond brengen. Dat hebben we de laatste 30 jaar op advies van wetenschap en overheid gedaan en daar behoorlijk stikstof mee gereduceerd. De grenzen van deze technische 'end of pipe' oplossingen komen nu echter in zicht.

Tot slot zegt Remkes:

Die PAS was zo gek nog niet, die is alleen uit de pas gaan lopen toen er wel vergunningruimte werd uitgegeven, maar niet werd gereduceerd. Daar waren we beiden bij – sector en overheid. Met de kennis van nu, hadden **we** – overheid en sector - dat beter moeten doen. En dat kan alsnog: zet als overheid de sector in zijn kracht en daag hen uit om stikstof te reduceren.

Maar voorzitter,

Ander dan Remkes zegt 'gij zult en gij moet en gij moet snel'....op die manier blijven de hakken in het zand

Wat nodig is voorzitter, Statenleden,
is dat ambitie wordt verbonden met realisme.

Realisme dat:

- niet elke ondernemer hetzelfde is;
- ook niet elke consument hetzelfde is;
- investeringen een afschrijvingstermijn hebben;
- consumentengedrag tijd en stabiliteit nodig heeft om te veranderen;
- nieuwe verdienmodellen tijd en stabiliteit nodig hebben om te ontwikkelen;
- de wet- en regelgeving nog steeds ingericht is – ook Europees en internationaal - op zoveel mogelijk produceren tegen zo laag mogelijk economische kosten;
- de wet- en regelgeving nog ingericht is op 'end of pipe' technieken,
- de wet- en regelgeving nog niet ingericht is om de ontwikkeling naar circulaire economie te ondersteunen en deze de dag van vandaag nog belemmerd.

En tot slot voorzitter:

- Realisme dat niet 'de boer', 'de overheid', 'de erfbetreder', 'de grootgrutter' of 'de consument' dit op gaat lossen: allen hebben hier een rol en verantwoordelijkheid in.

Om uit deze klem te komen, zullen we moeten stoppen met wijzen naar één van deze partijen, want je wijst naar de man of vrouw in de spiegel. De boer of de grootgrutter bepaalt uw manier van eten niet, maar zijn schakels in de maatschappij, zoals we die hebben ingericht. De maatschappij, dat zijn wij met zijn allen. Wil je een ondernemer laten investeren

in een nieuwe toekomst? Wijs en oordeel dan niet, maar moedig hem aan en help het hem mogelijk maken. Wil je een boer opnieuw laten investeren, voordat hij zijn eerder investering heeft afgeschreven? Dan moet daarvoor financiering geregeld worden anders dan die van de bank...want de bank financiert dat niet. Dan moet je dus op zoek hoe je de subsidiegelden en middelen van bedrijfsleven zo goed mogelijk in kan zetten om stikstof te reduceren. En overheid: regeren is vooruitzien betekent ook dat bijsturen tijd nodig heeft. Een ondernemer die nu die investering doet voor de komende 20 jaar, moet ook een vergunning hebben waarmee hij 20 jaar vooruit kan. Regels kunnen in de tussentijd aangescherpt worden, maar dat betekent niet dat de boer die gisteren of vandaag investeert volgens de nieuwste inzichten na 5 of 10 jaar als vervuiler of erger kan worden weggezet.

Tot nu toe lukt dat vooral op landelijk niveau nog niet goed. Ook Remkes doet daaraan mee door de overheid op te roepen om te eisen en te wijzen. Landelijk zitten de gesprekken – ook met provincies hebben we begrepen - vast op een verschil van inzicht over ‘bieden we ruimte en perspectief’ of ‘pakken we af en zetten we klem’. Dat laatste botst keihard met de ondernemerspraktijk: een vergunning waarmee je vandaag je brood kan verdienen en morgen niet meer, is waardeloos.

Voorzitter,

Het lijkt erop dat we met elkaar in een juridische kramp zitten “we moeten dat van Brussel en RvS”. En die kramp is zo hevig, dat het goede gesprek over ‘wat’ we moeten en ‘hoe’ we dat kunnen bereiken niet of nauwelijks wordt gevoerd. We blijven ernaar vragen, maar tot nu toe blijft het een black box hoe LNV aan zijn doelen komt. Met ons boeren verstand zeggen we dan: als we elkaar niet uit kunnen leggen wat de relatie tussen depositie, waterkwaliteit/kwantiteit, beheer en gunstige staat van instandhouding is? Hoe kunnen we dat dan uitleggen aan Brussel en RvS?

Voorzitter,

Dit gebrek aan openheid en het voeren van het goede gesprek voedt de onzekerheid en het wantrouwen. Niet alleen bij boeren, maar ook bij natuur en overheid zelf....vertrouwen is wederkerig....dat komt van twee kanten. En dit doet misschien nog wel de meeste pijn van alles bij ondernemers....de voortdurende benadering vanuit wantrouwen terwijl – de spreekwoordelijke uitzondering daargelaten – je als ondernemer die hart hebt voor het welzijn van je dieren, trots wil zijn op je bedrijf en goed wil zorgen voor je omgeving.

Als het gaat om de pijn van de boer, spelen daar vier factoren een belangrijke rol:

1. Onzekerheid:

bij een boer die onzeker is over vergunning, hoef je niet bij aan te kloppen om mee te doen met een gebiedsproces.

2. Duidelijkheid: eerst de basis op orde.

- a. Vergunningen bestaande bedrijven ter goeder trouw
- b. openheid en duidelijkheid over de staat van instandhouding en onderhoud van de natuur:
- c. Meten = weten. Commissie Hordijk stelt dat AERIUS niet geschikt is om vergunningen op te verlenen. We moeten dus samen op zoek wat wel een goede basis is.

De interactie tussen planten, dieren, schimmels, bacteriën, nutriënten waaronder stikstof en spoorelementen (waaronder calcium) is complex. Op elke vraag ‘wat is hier aan de hand’ ‘landbouw’ roepen is te gemakkelijk. Dit vraagt een proces van samen in openheid zoeken, knoppen draaien, monitoren en bijstellen. Wat is er nu daadwerkelijk aan de hand in de

natuurgebieden en aan welke knoppen moet er nu daadwerkelijk gedraaid worden? Als een gebrek aan matig voedselrijk en kalkrijk kwelwater het probleem is, dan kan je draaien aan de knop stikstofdepositie wat je wil, maar boek je geen resultaat.

3. Sfeer en regie:

- Wat op de ene tafel in overheidsland gebeurt, heeft effect op wat aan de andere tafel gebeurt. Bijvoorbeeld de voermaatregel van Corola Schouten, die grijpt in achter de voordeur bij de boer, jaagt hem op kosten en sleept hem voor het gerecht als hij vanwege dierwelzijn moet afwijken. Aan de keukentafel bij de boer loopt de spanning over zo'n maatregel hoog op, maar de minister blijft zich halsstarrig opstellen. Hoe moeten wij dan van onze achterban vragen of hij met de provincie in gesprek wil over een gebiedsproces? Daarbij komt nog de bosstrategie (Schouten), klimaatbestendige ruimtelijke inrichting (Ollongren)? Als u het weet, mag u het komen uitleggen, want mij lukt dat niet.
- Maar ook op provincieniveau komt het voor dat op het ene bureau een plan uit wordt getekend, dat de plannen op het andere bureau in de wielen rijden (boer is ongewenst vanwege energie, natuuropgave, landschapsarchitecten die met wilde plannen vanuit de provincie de provincie intrekken, bufferzones.....derogatie opmerking is er gelukkig uit).
- Plannen worden los van elkaar ingetekend, maar die puzzel valt niet te maken op het boerenerf. Of hoe het gisteren werd gezegd "je kan geen grond uitgeven, die je niet hebt en zeker niet meerdere keren" (begrotingsdiscipline).
- Dit draagt bij aan onzekerheid en is niet goed voor het vertrouwen. Vanaf deze plaats wil ik gedeputeerde beroep doen om stevig regie te voeren op wie, wanneer en met welke vraag de boeren benadert worden.

4. Evenredigheid

In de Statenvragen kwamen we de vraag tegen over de evenredige bijdrage van de landbouw. Gisteren had ik overleg met de achterban en daar werd het als volgt verwoord: De landbouw staat voor 41% stikstofdepositie aan de lat staat, de overige 59% buitenland of andere sectoren. In de leidraad gaat het circa 26 pagina's over de landbouw, circa 7 pagina's over financiering en organisatie...de leidraad telt 35 pagina's exclusief bijlage dus blijft er verspreid 2 pagina's over voor overige sectoren en buitenland.

Oplossingen

Zijn er ook oplossingen? Ja zeker wel. We zijn daar ook over in gesprek met verschillende provincies over een alternatieve route uit deze stikstofimpasse, waarbij de boer in zijn kracht gezet wordt en uitgedaagd wordt om stikstof te reduceren. Dit is een weg van innovatie, van zoeken, van elkaar willen begrijpen en helpen.

Voorzitter,

dat is geen weg van toverwoorden.

Extensiveren is geen toverwoord.

In de huidige wet- en regelgeving leidt extensivering in eerste instantie tot een toename van stikstof op je vergunning, omdat de mest die je niet meer afvoert op je bedrijf verwerkt wordt. Goed voor de kringloop (geest), niet goed voor de kringloopwijzer (letter).

Biologisch is geen toverwoord

Ook biologisch is geen toverwoord. Stikstof maakt geen onderscheid tussen een biologische of een gangbare ondernemer. Voor beide geldt, hoe langer mest en urine onafgedekt bij elkaar zijn hoe meer NH₃ ontstaat en vervliegt. De meeste biologische stalconcepten doen het op dit moment daarin slechter dan de gangbare stallen. De opname van stikstof vanuit het gewas door de dieren op het bedrijf doet het in sommige gevallen juist weer beter. Voor beide bedrijfsmodellen geldt, dat het zo veel mogelijk scheiden van mest en urine en het onder zo gunstig mogelijke (weers)omstandigheden opslaan en toedienen daarvan nog een stip op de horizon is. De weg naar die stip toe is niet gebaat bij een strijd tussen kampen en voor en tegenstanders, maar is gebaat bij een zoektocht vanuit verschillende bedrijfspraktijken naar de beste ideeën en kennisuitwisseling tussen die ideeën.

Als we dan toch toverwoorden nodig hebben.....laten dat dan **'perspectief', 'vertrouwen' en 'regie' zijn.**

Voorzitter, ik sluit af